

10. Щербан Т. Д. Емоційний аспект агресивної поведінки підлітків / Т. Д. Щербан, М. Качан // Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачево, 13-14 травня 2021 р. / гол. ред. Т. Д. Щербан. – Мукачево: МДУ, 2021. – С. 376–379.

References

1. Vdovichenko, O. V. 2019. *Psykhoholiiia ryzyku osobystosti [Psychology of personality risk]*. Odesa: FOP Bondarenko M.O.
2. Tytarenko, T. M. 2003. *Zhyttievyyi svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti [The life world of the individual: within and outside of everyday life]*. Kyiv: Lybid.
3. Lazarus, S., and Folkman, S. 1984. *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer Publishing Company.
4. Shvalb Yu. M. 2017. *Psykhologichna struktura skladnykh zhyttievyykh obstavyn. Osobystist yak subiekt podolannia kryzovykh sytuatsii. Psykhologichna teoriia i praktyka [Psychological structure of difficult life circumstances. Personality as a subject of crisis management. Psychological theory and practice]*. Sumy: Vyd-vo SumDPU.
5. Burbán, N. and Huzenko I., 2019. Osoblyvosti stresostiikosti y adaptivnykh zdbnostei do stresu maibutnykh viiskovosluzhbovtiv [Features of stress resistance and adaptiv eabilities to stress of future servicemen]. *Pedagogy and psychology of vocational education*, 1, pp. 105–116.
6. Kravtsova, O. K., 2019. Stresostiikist osobystosti yak psykhologichnyi fenomen: osnovni teoretychni pidkhody [Stress resistance of the individual as a psychological phenomenon: basic theoretical approaches]. *Bulletin of postgraduate education. Series: Social and behavioral sciences*, 7, pp. 98–117.
7. Shevchenko, R. 2017. The useful concept of stress and its effects on the individual. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, 5(23), pp. 27–35.
8. Wersebe, N. 2018. The link between stress, well-being, and psychological flexibility during an Acceptance and Commitment Therapy self-help intervention. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 18(1), pp. 60–68.
9. Nalchadzhian, A. 2007. *Ahressyvnost cheloveka [Human aggression]*. St. Petersburg: Peter.
10. Shcherban, T. D., and Kachan, M. 2021. Emotsiinyi aspekt ahresyvnoi povedinky pidlitkiv [Emotional aspect of aggressive adolescent behavior]. *Modern tendencies of development of science and education in the conditions of deepening of European integration processes*. Abstracts of the VI All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Mukachevo, May 13-14.

УДК 616.89-053.9:614.4:159.9.019.2(045)

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМВІДНОСИН У СИСТЕМІ «ЛІКАР-ПАЦІЄНТ»

Щербан Т. Д., Долинай Т. Т.

SOME FEATURES OF RELATIONSHIPS IN THE SYSTEM OF "DOCTOR AND PATIENT"

Shcherban Tetiana, Dolynay Tyberiy

Стаття присвячена обґрунтуванню психологічного контакту лікаря з пацієнтом у процесі лікування. З цією метою проведений теоретичний аналіз досліджень психологічної характеристики взаємодії між лікарем та пацієнтом у лікувальному процесі. Особливу увагу

приділено стилю взаємовідносин між лікарем та пацієнтом; окреслено сукупність стійких засобів взаємодії у процесі спільної діяльності та спілкування; визначено роль соціально-перцептивної компетентності як важливої складової успішності та продуктивності лікувального процесу.

Ключові слова: *взаємовідносини, комунікація, лікувальний процес, лікар-пацієнт, компетентність.*

The article is devoted to the substantiation of the psychological contact between the doctor and the patient during treatment. For this purpose, a theoretical analysis of research on the psychological characteristics of the interaction between the doctor and the patient in the treatment process has been carried out. Special attention is paid to the style of the relationship between the doctor and the patient; a set of sustainable means of interaction in the process of joint activity and communication has been outlined; the role of social and perceptive competence as an important component of the success and productivity of the treatment process has been defined.

Key words: *relationship, communication, treatment process, doctor and patient, competence.*

Сьогодні у сфері сімейної медицини важливим є питання якості надання медичної допомоги населенню (П.М. Ляшук, Ю.В. Вороненко, О.М. Юдіна, В.Ф. Москаленко, С.Д. Максименко, А.С. Борисюк, І.В. Кузнєцова, О.А. Грандо, І.С. Вітенко, М.В. Ельштейн). Сучасний лікар повинен мати не лише професійні знання та навички, а й вміння встановлювати психологічний контакт з пацієнтом, співчутливо ставитись до його переживань, позитивно впливати на його психоемоційний стан тощо. Хороший психологічний контакт з пацієнтом допомагає точніше зібрати анамнез, отримати повне та глибоке уявлення про хворого, забезпечує взаєморозуміння, довіру у стосунках, ефективність у вирішенні поставлених терапевтичних завдань. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження психологічних особливостей формування взаємовідносин лікаря терапевтичного профілю та пацієнта у процесі лікування.

Проблема формування взаємин лікаря і хворого досліджувалася у працях Л.Ф. Бурлачука, І.Є. Вольперта, В.І. Литвиненка, В.Ф. Матвєєва, В.М. Ніколаєнка, О.М. Свядоша та ін. Аналіз наукових джерел із зазначеної теми свідчить, що взаємини лікаря і хворого є одним із найбільш значущих факторів лікувального процесу, від якого залежить його успіх. Останні публікації результатів дослідження особливостей взаємовідносин між лікарем та пацієнтом доводять, що ці взаємини повинні будуватися на партнерстві, тобто лікарі та пацієнти повинні бути партнерами у боротьбі з хворобою. У цьому контексті професійна компетентність особистості лікаря-терапевта повинна включати такі його якості, які характеризують його як суб'єкта діалогічного спілкування, в якому взаємопов'язані психічне відображення учасників спілкування, їх ставлення та взаємодія один з одним. Усі ці компоненти присутні в діалогічному спілкуванні, що розробляється сучасними вітчизняними психологами (Г.О. Балл, С.О. Копилов, С.Д. Максименко та ін.). Сучасні дослідження [1; 2; 3; 4] пов'язані, головним чином, з вивченням особливостей лікарської діяльності та торкаються вивчення окремих її аспектів. Водночас, проблема розвитку особистісних властивостей спілкування лікаря у процесі формування взаємодії з пацієнтом залишається недостатньо дослідженою. У зв'язку з цим вивчення психологічних особливостей конструктивних взаємовідносин між лікарем та пацієнтом набуває особливого значення. Отже, проблема взаємодії в системі «лікар-пацієнт» є не достатньою мірою дослідженою у психологічній літературі. Недостатнє теоретичне опрацювання і значна актуальність порушеної проблеми зумовили мету дослідження -вивчення психологічних особливостей розвитку взаємовідносин між лікарем терапевтичного профілю та пацієнтами. Дана проблема є актуальною ще й тому, що нині, коли відбулися основні напрями реформування медичної системи, психологічна готовність майбутніх лікарів до формування взаємовідносин з хворими повинна стати частиною професійної підготовки.

Методологічну основу роботи склали положення про психологічні особливості професіоналізації лікаря (Л.Ф. Бурлачук, В.О. Ташликов, І.С. Вітенко, І. Харді та ін.); загально-психологічні положення про особливості професійного самовизначення особистості (О.Є. Климов, М.С. Пряхніков); особливості взаємовідносин лікаря та хворого (Б.Д. Карвасарський, М.М. Кабанов); особистісно-орієнтоване спілкування з діалогічними формами взаємодії (О.О. Леонтьєв); роль діалогу в гуманізації суспільних відносин (Г.О. Балл); про розвиток та формування професійно-важливих якостей (В.В. Рибалка, Н.В. Чепелева, О.П. Саннікова, А.С. Борисюк, Л.В. Панченко, В.І. Єщенко, О.В. Уваркіна, А.В. Батаршов та ін.); різні аспекти проблеми відповідності особистісних якостей вимогам професії (Б.Г. Ананьєв, С.Д. Максименко, В.В. Рибалка, Н.В. Чепелева, В.Д. Шадріков та ін.); специфіку професійної підготовки студентів-медиків (І.С. Вітенко, В.П. Пішак, П.М. Ляшук, Я.В. Цехмістер, І.В. Сергета, В.О. Ташликов, М.П. Тимофієва, І.В. Кузнєцова, О.Я. Андрійчук та ін.); психологію та етику взаємин лікаря і хворого (С.Д. Максименко, О.Л. Грандо, Н.В. Ельштейн, В.Д. Менделевич, А.О. Барвінський, П.С. Назар, В.М. Богомаз, І. Харді та ін.); особливості психологічної допомоги соматичним хворим (С.Д. Максименко, Н.Ф. Шевченко та ін.); психологічні та психофізіологічні особливості військових лікарів (В.В. Кальниш, В.І. Єщенко, К.О. Гладських, В.В. Красовський та ін.).

Конструктивні взаємовідносини між лікарем та хворим – це процес спільної роботи лікаря та пацієнта направлений на одужання останнього. Звичайно, такі взаємовідносини не мають симетричного характеру. Лікар є не лише учасником, але й, передусім, організатором такої взаємодії; він визначає цілі, зміст і форми спілкування. Тобто мова йде про керування з боку терапевта міжособовою взаємодією у лікуванні. Аналіз поля взаємодії «лікар-пацієнт» показує, що основна його специфіка обумовлена рольовими позиціями учасників.

Розгляд взаємовідносин «лікар-пацієнт» через призму рольових позицій дав змогу створити ілюзію оцінки специфіки відносин, що складаються, у рамках якої лікар завжди легко знаходить контакт і взаєморозуміння з пацієнтом. Природно, що питання про необхідність обліку їхньої сумісності тим самим просто знімалось. І незважаючи на те, що у всіх сферах людської діяльності, що прирікають людей на спільне існування протягом тривалого часу, питання фізіологічної і психологічної сумісності давно стали об'єктом пильної уваги, медицина залишається чомусь поза цими поняттями.

Потрапляючи до конкретного лікаря, пацієнт має обмежений вибір, що не дає змогу йому уникнути небажаної і, навіть може бути, неприємної взаємодії. Очевидно, що навіть таке умовно-схематичне протиставлення лікаря та пацієнта ні до чого конструктивного не веде. Звертаючись до питання про співробітництво лікаря та хворого, варто вважати, що обидва вони повинні називатися «центральною» у соціально-психологічному зв'язку і при неодмінній ієрархії.

Психологічних досліджень, присвячених вивченню взаємозв'язків між характером діяльності лікаря та пацієнта не так вже й багато. Зроблений вченими, аналіз у плані вивчення соціально-перцептивних аспектів міжособистісної активності функцій лікаря, показав наявність залежності між характером спілкування лікаря та сприйняття лікаря пацієнтами. І тому, в процесі лікування необхідно ставити питання про необхідність врахування не лише те, як лікарі сприймають і оцінюють пацієнтів, а й оцінку пацієнтами особистісних якостей лікаря, оскільки лікування – це двосторонній процес, а вивчення детермінантів змістової і процесуальної сторони впливу однієї людини на іншу і на розвиток міжособистісних взаємин в групах є надзвичайно важливим моментом при вирішенні актуальних завдань лікування.

Вивчаючи проблеми психологічного впливу, психологи в якості вихідних елементів беруть або набір особистісних рис лікаря, або перелік його професійних умінь, вивчаючи це питання лише у контексті інтраіндивідуальної атрибуції. Обмеженість цього підходу полягає передовсім у тому, що самі по собі ці особистісні, індивідуальні і функціонально-рольові особливості лікаря служать лише передумовою становлення міжособистісних відношень.

Дані, на основі яких робляться висновки про вплив лікаря на пацієнта, відносяться до емоційно-оцінних і перцептивних аспектів взаємодії і не дають уявлення про те, що ж обумовлює модифікацію сприйняття хворими свого лікаря. Тому вирішення завдань, пов'язаних з питанням впливу терапевта на хворого, не можливе, без вивчення контексту взаємодії учасників лікувального процесу. Характер взаємодії і породжені ним відношення впливають на міжіндивідні зв'язки лікаря та хворого і обумовлюють ефективність виздоровлення останнього.

Практично в усіх дослідженнях, ставлення пацієнтів до лікарів, постійно чи ситуативно, пов'язане зі ставленням до них самих лікарів. Можна виокремити три види ставлень хворих до лікарів: негативне, позитивне, байдуже. Негативне ставлення пацієнтів до терапевтів проявляється в грубості, ігноруванні рекомендацій лікаря; недисциплінованості пацієнта; неповажному ставленні до терапевта. Позитивне ставлення хворого до свого терапевта може проявлятися в різних формах: в дисципліні; в інтересі до процесу одужання; довіри до лікаря, тощо. Байдуже ставлення до лікаря у пацієнта проявляється: в байдужості до процесу лікування.

Стиль відношення лікаря до пацієнта розглядається як сукупність стійких засобів взаємодій у процесі спільної діяльності та спілкування. Доцільно звернути увагу на дослідження [5], що виявляють формування взаємовідносин за трьома параметрами - гностичному, емоційному, поведінковому. Гностичний компонент виявляє рівень компетентності лікаря як фахівця з погляду пацієнта, емоційний визначає ступінь симпатії хворого до терапевта, а поведінковий показує, як складається реальна взаємодія у процесі лікування.

У даному дослідженні розкрито результати теоретичного аналізу досліджень психологічної характеристики взаємодії між лікарем та пацієнтом у процесі лікування. У лікувальній взаємодії важливе місце посідає проблема сприймання між його учасниками, яка у психології позначається терміном «соціальна перцепція». Міжособистісне сприймання і взаємний вплив людей один на одного – обов'язковий елемент будь-якої спільної діяльності, в тому числі і процесу лікування. Соціальна перцепція виступає в ролі регулятора насамперед тому, що вона є носієм своєрідної перцептивно-діагностичної функції. Вибір людиною тієї чи іншої лінії поведінки в кожній конкретній ситуації передбачає сприймання та оцінку головних її елементів: партнера, самого себе і ситуації контексту загалом. Успішність і продуктивність діяльності будь-якого фахівця, в тому числі і лікаря, залежить не тільки від ступеня його професійної підготовки, тобто академічних знань з певного фаху, а й важливу роль відіграє його соціально-перцептивна компетентність.

Змістом соціально-перцептивної компетентності є сукупність трьох взаємопов'язаних компонентів: когнітивного, афективного і поведінкового. У когнітивний блок включаються насамперед знання людини про себе не тільки з точки зору виконуваної соціальної ролі, але і як суб'єкта спілкування; у поведінковому блоці найбільш значущим є такий спосіб поведінки, як саморозкриття особистості лікаря; у афективному блоці найбільш важливими компонентами є позитивне самоставлення, самосприйняття і самооцінка.

Успішний розвиток взаємовідносин у процесі лікування можливий лише у випадку взаєморозуміння. Процес пізнання і розуміння однією людиною іншого постає як обов'язкова складова частина спілкування, дані про пацієнта, становлять необхідну передумову успішності спілкування лікаря на всіх етапах лікувального процесу.

Список використаних джерел

1. Засєкіна Л.В. Основи психології та міжособове спілкування: навчальний посібник (ВНЗ I—III р. а.) / Л. В. Засєкіна, Т. В. Пастрик. — 2-е вид. - К.; Всеукраїнське спеціалізоване видання Медицина, 2018. - 216 с.

2. Михайлюк Ю. В. Формирование коммуникативной компетентности у студентов медицинского вуза (теоретические и практические аспекты) : учеб.- метод. пособие / Ю. В. Михайлюк, В. А. Хриптович, В. А. Манулик. – Минск: БГМУ, 2015. – 68 с.
3. Особливості психологічного аспекту роботи медиків первинного контакту при наданні паліативної допомоги пацієнту та його родині / Л. Ф. Матюха, Н. В. Медведовська, Л. Г. Матвієць // Реабілітація та паліатив. медицина. - 2018. - № 1. - С. 24-30.
4. Філоненко М. М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря: монографія / М. М. Філоненко. – Київ: Центр учбової літератури, 2015. – 334 с.
5. Щербан Т. Д. Критерії продуктивності спілкування / Т. Д. Щербан // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / за ред. С. Д. Максименко, Л. М. Карамушки. – К., 2003. – Т. V. – С. 309 – 315.

References

1. Zasekina L.V., Pastrik T. V., (2020). Osnovi psikhologii ta mizhosobove spilkuvannya: navchalnii posibnik (VNZ I—III r. a.) [Fundamentals of psychology and interpersonal communication: a textbook (university I-III r. a.)]. 2nd ed. Kiev; All-Ukrainian specialized publication Medicine, 216 p.
2. Mikhailiuk Yu.V., Khriptovich, V.A., Manulik V.A., (2015). Formirovanie kommunikativnoi kompetentnosti u studentov meditsinskogo vuza (teoreticheskie i prakticheskie aspekti) [Formation of communicative competence in students of a medical university (theoretical and practical aspects) : educational.- method. allowance]. Minsk: BSMU, 68 p.
3. Matyukha L. F., Medvedovska N. V., Matviets L. G., (2018). Osoblivosti psikhologichnogo aspektu roboti medikov pervinnogo kontaktu pri nadanni paliativnoi dopomogi patsientu ta yogo rodini [Special psychological aspect of the work of doctors in the first contact with the basis of paliative assistance to the patient and the same motherland] Rehabilitation and paliative. Medicine. No.1, 24-30 p.
5. Filonenko M. M.. (2015). Psikhologiya osobistisnogo stanovlennya maibutnogo likarya: monografiya [Psychology of the Special Situation of the May Patient: Monography]. Kiev: Center for Education and Literature, 334 p.
6. Shcherban T. D., (2003). Kriterii produktivnosti spilkuvannya [Criteria for productivity]. Actual problems of psychology : zb. Sciences. Pr. In-tu psikhologii im. G. S. Kostyuka, ed. S. D. Maksimenko, L. M. Karamushki. Kiev, 309-315 pp.

УДК 378.147:33:17.022.1-053.67(045)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЕКОНОМІСТІВ

Щербан Т. Д., Лемак О. І., Данканич А. А.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF THE VALUES FORMATION IN THE PROCESS OF TRAINING ECONOMISTS

Shcherban Tetiana, Lemak Oksana, Dankanych Andrii

У статті досліджено психолого-педагогічні особливості розвитку ціннісного компоненту майбутніх економістів-менеджерів. Реалізація мети дослідження передбачає проведення діагностування за методикою дослідження цінностей особистості Ш. Шварца. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що студенти першого курсу економічних спеціальностей демонструють зовнішню орієнтацію на професійне прогнозування, при цьому, студенти випускних курсів орієнтовані на традиційність та, в

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>